

terreny sembla estar delimitat per dos dels costats per una via. El que és més interessant, però, és que una d'aquestes dues vies és anomenada *in via vel in ipsa limite*. *Limite* és un topònim escàs en la documentació Alt-Medieval (en tota la documentació consultada del Baix-Maresme aquest és l'únic document on s'ha trobat), i que és extrany a la terminologia més usual d'aquests documents¹².

També en el segon conjunt de vinyes una de les afrontacions, concretament l'afrontació Nord, es troba *in ipsa limite*.

Aparentment aquesta afrontació no té massa sentit, "afronta amb un límit", doncs no diu que es tracti d'un límit de res en concret (un camp, un alou), sinó que només indica que és un *limite*. Aquesta poca concreció podria semblar estranya en tractar-se de documentació eclesiàstica (i en especial donacions). Normalment aquests documents són molt precisos pel que fa a delimitacions i afrontacions. En canvi en aquests dos casos sembla concretar-se molt poc.

Molt probablement, però, l'afrontació és molt específica i sense problemes d'interpretació: *limites* és el nom que rebien els camins que plasmaven en el territori l'estructura ortogonal de la centuriació romana. Eren els eixos i els camins de la *centuriatio*. Quan va ser redactat aquest document, el "*limite*" conservava encara el seu nom, així com la seva força sobre el paisatge, i per això s'emprà quan s'hagueren de descriure les afrontacions de les peces. No podia haver-hi confusió amb cap límit de cap altra cosa, doncs no era a un límit al que es referia el document, sinó a un dels *limites* del cadastre.

No es tracta, però, d'un cas especial. *Limite* és un topònim que apareix sovint en les àrees que havien estat antigament centuriades (CALZOLARI 1983). De fet és un topònim que ha estat considerat com un fòsil-director en la recerca d'estructures cadastrals romanes (GENTILE 1955). M. Calzolari ha identificat aquest topònim en nombroses àrees centuriades romanes, i en alguns casos ha pogut identificar el topònim que apareix en la documentació Alt-medieval amb el mateix camí fossilitzat present en el paisatge actual (CALZOLARI 1983 p. 225). Alguns exemples d'aparició del topònim gromàtic *limite* els trobem a la centuriació de Paderno Dugano (prop de Milà), al territori centuriat de Como, de Pavia, al territori de Lucca, de Florència, etc.. (CALZOLARI 1983 p. 229). El topònim *limite*, doncs, és un element ben significatiu.

En el cas de la *Villa Aruendi*, a més, queda ben clar en el document que aquest *limite* no ho és de cap estructura, sinó que serveix d'afrontació per ell mateix. És una referència ben clara a un dels *limites* de la centuriació, que encara conservava, al s. X, el seu traçat, i encara conservava també la seva funció com a camí inter-parcel·lari

---

¹² Així per exemple la Dr. Coral Cuadrada, que ha treballat amb tota la documentació Alt i Baix Medieval de la comarca (i a qui de nou hem d'agrair la seva col·laboració), no coneixia la utilització d'aquest terme per descriure unes afrontacions. Per a ella *limite* no és un terme gens usual.

estructurador del territori (i com a punt de referència de les propietats). No deixa de ser força significatiu que en el document se'ns parli de *in via vel in ipsa limite*, on queda clar que el *limite* segueix sent un camí. També és significatiu que aquesta estructura cadastral romana segueixi conservant-se en el territori prop d'un punt on existeix una *Villa Aruendi* de clar origen romà.

- Tenim altres indicis que ens donen informació sobre la morfologia d'aquest territori en època Alt-Medieval, alguns dels quals poden ser relacionats amb l'existència d'un cadastre.

Es el cas, per exemple de la zona de Premià, zona que es coneix especialment bé a través de la documentació Alt-medieval (FAGES 1986a i 1986b). En els documents d'aquesta parròquia (difícil de precisar, perquè inclou també àrees de la zona de Vilassar), trobem diversos indicis significatius:

* Les vies que atravessen el poble són molt nombroses, i van tant en direcció paral·lela a la costa (*strada publica que pergit Barchinone* (any 1190, FAGES 1986a, inv.), *via que pergit per ipsa villa* (any 901, ACB L.A. n.º 461), o la "via que va prop del mar" (mitjans s. XI, FAGES 1986b p. 99)) com en direcció plana - muntanya (FAGES 1986b p. 109 i ss., doc. any 930). Totes aquestes vies (que en les afrontacions apareixen al Nord i el Sud del terme) són anomenades vies públiques. En algun cas, les indicacions de les vies fan pensar en una complexa estructura de camins que es creuen. Així per exemple l'any 989 es ven una terra que limita a l'Oest *in ipsa via qui vadit ad ipso munto*, i limita també al Sud *in ipsa via qui vadit per ipsa via* (ACBA L.A. II n.º 472).

Aquesta complexa xarxa viària, situada en la zona de Premià (on conservem restes del cadastre), fa pensar en una pervivència de les vies cadastrals romanes.

* Trobem a la zona de Premià el topònim *Quadroni* (FAGES 1986b p. 99, document de mitjans de s. XI). Aquest topònim sovint també està associat a les estructures internes de divisió de la centúria, on la *quadra* és un tipus de divisió utilitzat (CHOUQUER 1982 p. 430).

* A la zona de Premià-Vilassar existeix el topònim "El Mugal" o "El Mujal", interessant doncs prové del terme "mujada", que és una mesura agrimensora romana. Aquest topònim apareix ja en documents de s. X (any 975, ACB L.A. II n.º 480): *et aliud campum ad ipsum Mugal (...) in parietibus de Mugal*. El topònim es conserva encara actualment, just al costat del Camí del Mig, al terme de Vilassar, en un punt on aquest camí coincideix amb un *decumanus* del cadastre, i on tenim restes arqueològiques romanes (entre les quals el mur de 40 m. de Can Miqueló (9.1)).

* També a la documentació apareix al "Pedra Blanca", un topònim que actualment està situat en el creuament del *cardo* nº 7 amb el *decumans*-Camí del Mig (i que tant podria correspondre a un mil·liari, com a una fita del cadastre). Aquesta "pedra blanca" ja apareix en un document del 1190 (FAGES 1986a, inv.).

* També a la zona de Premià hi trobem el topònim del "El Perelló", actualment perdut, i que podria correspondre a alguna fita d'època antiga (any 1009, ACB L.A. II nº 474). En concret el document parla de *ad ipso Perellone ubi dicunt ipsas Bagneres*, situat prop de la costa, i que podria correspondre a la zona de vil·les prop la Riera de Teià.

- Altres documents que ens donen alguna informació d'aspectes possiblement relacionats amb el cadastre són:

* A St. Genis de Vilassar trobem en un document de l'any 1136 (SGV, ETP fol. 55), la venda d'un mas situat en el lloc anomenat "*cardenal*". Si bé és una hipòtesi arriscada, és possible relacionar aquest topònim al els *cardines* del cadastre.

- A Mataró, trobem també en la documentació medieval els topònims del tipus "quadro", "quadrell", "quadransell", situats a la zona del Pla de St. Simó i el Pla de Boet, dues de les zones on millor s'ha conservat la orientació A del Cadastre (CUADRADA 1987 p. 1786). Aquests topònims ens indiquen que la forma de les parcel·les, siguin o no hereves de la *quadra* dels gromàtics, ja en època medieval tenien la mateixa forma que ara observem (i que coincideix plenament amb l'orientació cadastral).

3.3.5 - INTERPRETACIO DE LES DADES: LA CENTURIACIO DEL BAIX MARESME.

Un cop vistes totes les dades que fins al moment posseïm sobre l'existència d'una possible xarxa cadastral romana a la zona del Baix Maresme, és el moment de fer-ne una valoració global.

A nivell de morfologia del territori és ben sabut que la comarca del Maresme ha sofert uns canvis molt forts al llarg de la seva història, ja no recentment (a partir dels anys 60 i fins aquest precís moment), sinó ja des del segle passat (construcció de la línia ferroviària, la nova carretera N-II, el gran increment dels cultius especialitzats, etc...). Tot això ha provocat que la morfologia del territori hagi estat profundament transformada.

Tot i amb això, però, la Orientació A que hem analitzat presenta un bon nombre de restes (bàsicament a les zones més planes, on ja era més lògic trobar-la: la plana des de Premià a Cabrera, el Pla de Boet, el Pla de St. Simó, la zona de Llavaneres). Aquesta orientació correspon a una orientació clarament dominant, evidentment lligada amb el

que podríem denominar la disposició natural del terreny (orografia, hidrografia), però que precisament al Maresme, per ser un territori tan densament habitat i transformat, ha de correspondre més que en altres llocs a un paisatge fortament modelat per l'actuació antròpica. Es sobretot un paisatge construït per l'home. Es tracta del paisatge resultant d'una llarga història d'ocupació i transformació del sòl i dels recursos.

Aquesta orientació A és correspon relativament bé amb la xarxa teòrica de la centuriació de 20 per 20 *actus*. De tota manera, no és descartable que algun altre modul de centuriació pugui ser restituit sobre aquesta orientació¹³. Tampoc és descartable l'existència d'una altre orientació que respongui a un altre cadastre, però hi ha molt poques dades al respecte¹⁴.

La distribució de les restes del cadastre semblen configurar una àrea centuriada que ocuparia l'àrea de la plana compresa entre la Torre dels Encantats i el turó de La Serreta-Masnou (fins la mateixa línia de la costa en nombroses zones (especialment de la riera d'Argentona vers el Sud)), i la zona de plana-vessant fins una línia de cota aproximada entorn els 100 m.s.n.m.. Això vol dir que el cadastre entraria a les zones de les petites valls obertes davant el mar (Premià, Vilassar, Cabrils, Cabrera, Llaveneres). El cas de la vall d'Argentona, però, és més problemàtic, doncs tot i constituir el sector més pla, la part alta de la vall presenta poques restes orientades segons l'eix cadastral. Les zones de cota més alta o molt escarpades no escaparien a la cadastració romana (esdevindrien terres *arcifinales*, o *subcesiva*), quedant incloses dins l'estructura fiscal, però sense ser dividides. Es tractaria de terres que queden fora la xarxa de la centuriació, fora de la divisió efectiva del territori, però no fora del cadastre romà.

Cal destacar respecte a la restitució morfològica del cadastre, que l'estudi de la documentació cartogràfica, especialment de les restitucions efectuades sobre la fotografia aèrea, permet identificar l'existència de més restes del possible cadastre en sentit SW-NE, que no pas NW-SE, coincidint amb l'orientació dels *decumani*, i delimitant estructures parcel·làries allargassades. Aquesta direcció és també la que correspon al costat més allargat en el

---

¹³ L'àrea reduïda on possiblement va implantar-se el cadastre, així com la relativa pobresa de les restes conservades, fa molt difícil establir amb precisió el modul de la centuriació (i em refereixo aquí tant al modul mètric ~710/705 metres per centúria~, com al propi modul de l'estructura intermèdia (centúries de 16x32 *actus*, per exemple)). El tipus de centuria que més respón a les restes conservades sembla ser el de 710 per 710 m., però donada la pobresa de restes conservades, no és del tot descartable una altre modul.

¹⁴ En cap cas hi ha una altre orientació dominant com la orientació A.

sentit del territori (més ample que profund), i coincideix per tant amb la divisió *per scamna* de les centúries. Aquesta més abundant disposició de restes parcel·làries orientades en el sentit de les *scamna* ens fa pensar també en la possible existència d'una *scammatio in centuriis*, és a dir una divisió a l'interior de les centúries seguint les *scamna*. Aquest tipus de cadastre és freqüent trobar-lo en zones cadastrades en època republicana ("cadastres precoços" del Sud de la Gàl·lia, com per exemple el Beziers B i el Nîmes A (CLAVEL-LEVEQUE 1989)), i seria una bon paral·lel per a la nostra estructura cadastral.

Tot i amb això les restes morfològiques conservades del cadastre no són prou abundants com per poder precisar més aquesta estructura interna.

A nivell arqueològic, en canvi, ja hem vist com tenim nombroses restes que ens coincideixen amb els eixos del cadastre, els *limites*. Malauradament, no ens ha estat possible verificar l'existència d'orientacions idèntiques entre els murs d'aquests jaciments i la del cadastre (només en el cas de Burriac i de Can Balençó (13.17) ha estat possible, i les dades semblen coincidir), dona't que les orientacions de les restes arqueològiques no són prou exactes en bona part de les publicacions existents (moltes d'elles ja bastant antigues).

La relació dels jaciments arqueològics amb el cadastre és bastant estreta, i també ho és més amb els centres de culte cristià que es troben a la seva àrea (normalment centres de culte cristià amb nivells del Baix-Imperi, molt sovint lligats a àrees de necròpolis Baix-Imperials o amb veritables temples Paleo-Cristians).

Potser en aquest sentit la zona més ben conservada del cadastre ha de ser considerada com a model del que va passar a les altres àrees. Així, a la zona de Vilassar es conserven les restes de diversos *limites* del cadastre, tant *cardines* com *decumani*. Aquests camins i límits parcel·lars actuals conserven l'ortogonalitat i les distàncies mètriques corresponents al model cadastral romà de la centuriació.

A més, però, els seus límits, fossilitzats en el paisatge, han estat les vies entorn les quals s'han situat els jaciments d'època antiga (Sta. Anna (7.7), Can Nolla, Sot del Pi (7.3), etc..), mostrant una estreta relació entre cadastre i assentaments.

Encara posteriorment, però, la pervivença d'ocupació dels jaciments, i de continuïtat en el culte cristià, ha fet que fossin els mateixos centres religiosos cristians els que fossilitzessin l'estructura cadastral, estructurant-se també entorn l'antiga xarxa cadastral (i així en aquest sector tant Sta. Anna, com el Santuari de la Cisa, com St. Sebastià, com Can Nolla es troben situats alineats respecte els eixos dels *limites* cadastrals). En aquesta petita àrea, doncs, sembla que es pot seguir prou bé l'evolució soferta per aquesta estructura cadastral romana.

Finalment, la referència que hem localitzat en la documentació Alt-Medieval a l'existència de *limites* en aquest territori, pot acabar de confirmar l'existència d'una xarxa cadastral romana al Baix Maresme. Ens trobem un topònim considerat com altament representatiu de l'existència d'un cadastre romà, en una zona on ja l'estudi morfològic, l'estudi arqueològic, i finalment l'estudi de conjunt històric, feia suposar l'existència d'aquesta xarxa cadastral.

Tot i que hem de reconèixer que ens movem en un terreny encara hipotètic, crec que aquestes dades que he presentat són força suggerents, i serviran ben segur per a orientar la recerca futura.

- CRONOLOGIA.

Tot i que com ja hem dit ens movem en un terreny hipotètic, la cronologia que caldria donar a aquesta estructura cadastral romana seria de segona meitat de s. II a.C..

Aquesta cronologia no respón a la pròpia estructura de la centuriació (mòdul intern, tipus de xarxa establerta), doncs el tipus de cadastre que hem restituit, el de 20 per 20 *actus*, fou el més ampliament utilitzat pel món romà, sense una cronologia determinada. Pel que fa al mòdul (que pot oferir dades cronològiques) ja vàrem indicar que al tractar-se d'una àrea reduïda i amb poques restes conservades el seu establiment no era prou fiable, i molt menys per oferir-nos dades cronològiques.

Això no vol dir, però, que la datació sigui arbitrària. Un cadastre romà comportava unes transformacions profundes en les pautes d'ocupació del territori, amb fenòmens d'abandonament d'hàbitats i fundació de nous assentaments. Els nous assentaments, lògicament, s'establien sota les noves pautes imposades pel cadastre. Com hem vist a l'apartat arqueològic, són sobretot els jaciments de segona meitat de s. II a.C. els que semblen mostrar una relació més estreta amb els *limites* de la centuriació, el que sembla indicar que el moment de fundació d'aquests jaciments havia de coincidir amb la implantació del nou cadastre. Un element significatiu és la coincidència de l'orientació del cadastre amb l'orientació de les noves estructures establertes a la segona meitat de s. II a.C. a l'*oppidum* de Burriac (entre les quals una claveguera, element força significatiu tant pel que fa a la seva troballa en un *oppidum*, com per la seva absoluta rectilitat, com per coincidir amb l'orientació A).

Posteriorment altres jaciments anaren ocupant l'àrea centuriada, però ja no és tan clara la seva relació amb aquesta estructura (i és molt significatiu el fet que mentre el 50% dels jaciments de 1ª meitat de s. I a.C. segueixen ubicant-se prop de *limites*, només el 30 % ho fan en època Alt-Imperial).

La ubicació majoritària dels jaciments republicans prop dels *limites* de la centuriació ens indica que quan aquests

hàbitats s'establiren, el cadastre romà era l'estructura principal que organitzava l'explotació i control del territori. Per contra, la gran quantitat de jaciments d'època fundacional Alt-imperial que trobem situats allunyats dels *límites* del cadastre, ens indiquen que quan s'establiren aquests assentaments, molt probablement el cadastre ja havia deixat de ser l'estructura central entorn la qual es distribuïen els hàbitats i les activitats del territori. El cadastre començava ja el seu procés de fossilització en el paisatge, continuaven existint els seus *límites*, però aquests ja no eren centres d'atracció del poblament (i d'activitat), sinó que començaven a perdre el seu paper en funció de noves vies i camins.

Alguns indicis morfològics poden ajudar-nos també a delimitar aquesta cronologia:

- La Via Augusta, construïda entorn el 9-8 a.C., sembla que en diversos trams segueix un traçat "en baioneta", i aprofita diversos trams de *límites* de la centuriació (per exemple a Vilassar) per anar a passar. Aquest fet demostraria la pre-existència de la xarxa cadastral respecte la via.

- La xarxa cadastral no sembla estar relacionada amb el nucli urbà *Iluvo* (almenys en quant a orientació), i si en canvi amb els nuclis de l'ibèric final establerts anteriorment en el seu lloc, o ben a prop (Baixada de St. Simó 13, Camí de la Geganta).

- Finalment, el gran increment de jaciments a la zona de plana i vessant que hem documentat a través de l'estudi arqueològic, i que s'inicia a partir de la segona meitat de s.II a.C., ens marca amb tota seguretat el moment inicial de transformació profunda del territori sota pautes romanes. La coincidència de restes cadastrals i ubicació d'aquests jaciments ha de ser un argument cronològic important.

També tenim, però, raons històriques per a donar aquesta cronologia:

- Hem de recordar de nou com en aquest moment a l'*oppidum* de Burriac és produeixen uns forts canvis (construcció d'una porta monumental, transformacions urbanístiques). Si bé tenim elements significatius, hem de dir que no es del tot clara la relació del cadastre amb el jaciment de Burriac a nivell espacial (no sembla coincidir amb cap *límite*, però en canvi sí coincideix amb la orientació A). En canvi a nivell arqueològic la relació cadastre-Burriac és prou evident: les dues actuacions són sincròniques en el temps i responen a la voluntat romana de transformar el territori sota noves formes d'explotació.

Cal destacar també com les restes del cadastre romà ocupen clarament els territoris que envolten per davant l'*oppidum* indígena (i també la Torre dels Encantats). Ha estat destacat per a la zona Sud de la Gal·lia com els cadastres

"precoços"¹⁵, com per exemple els de Beziers B o de Nimes A, ocupen especialment aquells territoris situats entorn els *oppida* indígenes, englobant els nuclis indígenes en el nou cadastre, reestructurant tota la seva anterior vialitat i el seu domini territorial, provocant l'adaptació d'aquests centres de poblament a les noves estructures (CLAVEL LEVEQUE 1989, CLAVEL-LEVEQUE 1990 p. 74 i ss.). Un cas similar podria ser també aquest de Burriac.

- També aquest és el moment on sabem que s'actua per part del món republicà de manera profunda sobre el territori conquerit del Nord-Est Peninsular, amb l'establiment d'una important xarxa viària (MAYER-RODA 1986b).

- Es també en aquest període quan es data una actuació cadastral romana de gran abast a la zona d'Empúries, en molts aspectes paral·lela a aquesta (centuriació de 20 per 20 *actus* (PLANA 1990)).

Totes aquestes dades permetrien englobar les actuacions cadastrals romanes al Maresme dins un conjunt complex, i encara poc conegut, d'intervencions romanes sobre el territori en època republicana, destinades a transformar de forma decisiva les àrees conquerides cap a noves formes d'explotació i control.

---

¹⁵ Republicans, anteriors o del segon quart de s. I a.C., i que responen al model de la *scannatio in centuriis* de 20 per 20 *actus* (CLAVEL-LEVEQUE 1990 p. 74).

CONCLUSIONS: LA INTERPRETACIO HISTORICA.

CONCLUSIONS: LA INTERPRETACIO HISTORICA.

Ja en l'apartat de la "Interpretació de les dades arqueològiques"¹ hem realitzat una primera aproximació a aquesta interpretació històrica de les dades que posseïem. En aquest capítol final, però, aquestes dades arqueològiques seran completades per les dades provinents de l'estudi de les fonts literàries i epigràfiques, i de l'estudi del territori².

El que ens interessa sobretot en aquestes conclusions es plantejar noves possibilitats d'interpretació, obrint noves possibilitats a la investigació per contrastar, verificar o refutar, les nostres dades.

ELS PRECEDENTS: L'IBERIC PLE.

Tot i que no coneixem encara gaire bé el món ibèric Laietà en la seva època ibèrica plena, especialment pel que fa al s. III a.C., moment on podem començar a intuir transformacions importants en aquesta societat (BARBERA en premsa), algunes de les seves característiques poden ser destacades, especialment aquelles que després seran fortament transformades amb el contacte amb el món romà.

Cal dir que en alguns aspectes ens movem en el terreny de la hipòtesi, però creiem que és interessant plantejar-les en vistes a una més completa interpretació.

En primer lloc, cal dir que el món de l'ibèric ple al Maresme era una societat estructurada bàsicament entorn de poblats, com a centres de població estable i d'un tamany considerable. A la nostra comarca, sembla que bona part d'aquests poblats eren emmurallats ja des del s. IV a.C.³.

Aquests *oppida*, però, no reflexen un tipus de poblament homogeni, on cada àrea estava dominada des del seu centre de població més pròxim, seguint un esquema similar per a tots els casos, sinó que reflexen una diversitat i una complexitat en les seves relacions de la qual encara estem molt lluny de treure'n l'entrellat⁴.

¹ Apartat 2.3, i sobretot el 2.5.

² Dades que a la seva vegada seran posades en relació amb les que coneixem d'altres territoris, que per proximitat geogràfica o històrica al nostre podem considerar significatius.

³ Burriac (12.1) i Turó del Vent (19.5) amb una muralla del s. IV a.C., Cadira del Bisbe (7.2) amb un possible fossat, anterior a la muralla de finals de s. III a.C.. De Montpalau (27.1), Torre dels Encantats (20.3) i Puig Castell (25.2) no coneixem la cronologia de la muralla.

Pel que fa al Turó Gros de Cèllec (11.1), sabem que la muralla superior és de finals de s. III a.C..

Un fet, però, sembla clar: al la zona del Baix Maresme (i potser a tota la comarca) el centre de Burriac exercia una funció de capitalitat sobre el territori, esdevenint el seu centre principal.

Ja hem destacat en l'apartat d'interpretació de les dades arqueològiques com Burriac, per la seva envergadura (ja en aquest moment), per la seva posició central respecte el territori, i també per la seva evolució posterior (quan esdevindrà el centre encunyador de la moneda de llegenda ibèrica d'*Ilduro*), ha de ser considerat un centre preeminent respecte el reste d'*oppida* comarcals.

Altres centres són de més difícil interpretació (com el nucli de Turó del Vent), però en tot cas sembla versemblant la seva relació de dependència amb el centre de Burriac.

L'hàbitat concentrat entorn poblats, tot i ser el més important, no era l'únic. Es ben clara l'existència al Maresme d'un hàbitat dispers ubicat en zones que fins fa poc temps eren considerades com a no ocupades pels assentaments del món ibèric.

Un exemple ben clar, ben estudiat⁵, és el de la Vall de Cabrera, on s'ha detectat un gran nombre d'hàbitats dispersos entorn el "poblat", que testimonien una ocupació important de les àrees fora muralles. Al nivell actual de la investigació podem identificar una diferència fonamental en aquests assentaments: un grup consisteixen en camps de sitges, aparentment sense hàbitat relacionat (potser seria d'un caire molt perible), i un segon grup amb hàbitats (de dos àmbits), però sense sitges.

Cal pensar que es tracta d'assentaments especialitzats (estan situats massa a prop del poblat com per explicar-se com assentaments relacionats amb l'explotació de terres i recursos allunyats del poblat), especialització clara en el cas dels camps de sitges (són àrees d'emmagatzematge), i no tan clares en els altres casos (si bé l'hàbitat de Dos Pins (12.4), per exemple, presenta un interessant conjunt de cisternes i una canalització que potser podria explicar la seva funció).

De tota manera, la Vall de Cabrera és una àrea privilegiada d'estudi però potser no la més representativa respecte al poblament dispers de la comarca. La vall de Cabrera (la vall més petita d'aquesta àrea, i totalment dominada per l'impressionant conjunt de Burriac) respón a un

4 Aquest fet s'agreuja per l'existència de centres de poblament no emmurallats, com el Turó de Montgat (1.1) o El Roser-Mujal (26.2), però també enturonats i estratègicament situats respecte a la costa, en una situació molt semblant a la de Torre dels Encantats (20.3). Si bé no són *oppida* (almenys no hi coneixem ara com ara muralles), la seva ubicació en turons no pot deslligar-se d'un assentament on l'aspecte defensiu és important.

5 Amb la investigació encara en curs, i realitzada per un equip de treball interdisciplinari que promet molt bons resultats.

tipus d'ocupació que sobrepassa sens dubte l'àmbit de la pròpia vall, i que ha d'explicar-se per la seva ubicació en el marc natural del centre principal de la comarca, a les portes de Burriac/Iidura.

Probablement és des d'aquest punt de vista que hem d'explicar les grans àrees d'emmagatzematge ubicades entorn Burriac, a Can Modolell I (12.8) i a Can Bartomeu (12.6), camps de sitges de gran capacitat d'emmagatzematge que sembla superar la capacitat productiva de l'estricte àrea de la Vall de Cabrera⁶.

El poblament dispers de plana-vessant que trobem en època ibèrica plena fora de la Vall de Cabrera sembla haver estat més modest (tret dels forns). El coneixem molt indirectament, sobretot a partir de la troballa de materials més antics en contextes posteriors. En alguns casos pot identificar-se l'existència d'una ocupació anterior (La Serreta, Can Llinàs, Veral de Vallmora, jaciment ibèric del Morrell, etc..), però de fet les úniques estructures de l'ibèric ple clarament identificades fora de la Vall de Cabrera (a part dels forns) són sitges (Can Teixidor, Can Jordi, Ca'l Bisbe).

Aquests indicis semblen ser indicatius d'hàbitats bastant reduïts, amb conjunts de sitges no molt nombroses, que testimonien l'inici d'ocupació d'aquestes àrees de plana-vessant, a un nivell encara no tan important com el que trobarem després, en època ibèrica final⁷.

Finalment els forns ibèrics (tres ben documentats: el de Can Vilà, St. Simó i Can Jordi) testimonien l'existència de centres terrissaires de gran envergadura, centres que probablement concentraven la producció d'una important àrea de poblament (en aquest sentit és possible relacionar el centre de Can Vilà amb l'ubicació propera de l'*oppidum* de Cadira del Bisbe, i el de Can Jordi amb el de Torre dels Encantats). D'aquest esquema difereixen en part els forns de St. Simó (i els assentaments relacionats amb ell, com l'abocador de Vista Alegre, situats en una àrea sense *oppida* propers), que podrien correspondre al centre terrissaire més important de tot el territori, donades les restes d'abocadors conegudes. La gran producció amfòrica d'aquest centre, situat en un punt proper a la línia de la costa (i on també arriben importacions en un volum significatiu, com s'ha constatat a l'abocador del Camí de Vista Alegre (CODEX 1992e)), ens fa pensar en un centre lligat a la producció

---

⁶ S'ha calculat que en una sitja de 1.5 m. de profunditat i 1.25 m. de diàmetre, hi cap quasi una tona de gra (GARCIA 1987 p. 68).

⁷ Potser en aquest contexte cal entendre la possible existència d'una via d'època ibèrica plena que passant per la part alta de la carena uniria els centres de poblament principals, evitant el pas per zones baixes.

però també redistribució dels productes, centre que hauriem de relacionar amb el nucli principal del territori, Burriac.

De la societat de l'ibèric ple en sabem ben poc. L'estudi de les necròpolis ha permès mostrar l'existència d'un grup de personatges que s'enterren com a guerrers, i que en alguns casos poden formar part del que podríem anomenar "l'aristocràcia indígena". A l'àrea del Maresme, però, l'estudi de les necròpolis és encara en fase inicial. No s'han pogut apreciar encara grans diferències entre els personatges enterrats, si bé l'existència de tombes de guerrers, i d'alguna tomba ben especial (per exemple la tomba comunitària de la necròpolis de Dos Pins) permet entreveure que estem davant una situació semblant.

Més indicativa és l'existència d'àrees d'emmagatzematge agrícola en sitges, ubicades molt sovint en conjunts importants. Els camps de sitges són una forma d'"Stockage" amb un important component especulatiu (GARCIA 1987 p. 93). La gran quantitat d'excedent emmagatzemada no sembla respondre només a unes necessitats d'ús i consum d'aquell producte, sinó sobretot a unes necessitats de concentrar-lo i posteriorment redistribuir-lo.

Aquest component de "concentració" del producte en sitges, amb una finalitat que no és l'inmediat consum, queda clarament exemplificat al Turó del Vent, on el gran camp de sitges està protegit per un important sistema defensiu, i on són aquestes sitges les que expliquen la fortificació de l'indret, i no el propi nucli d'habitacions. Es tracta d'un magatzem fortificat.

Qui controla aquest excedent testimoniats pels grans conjunts de sitges?

En primer lloc hem de dir que aquests grans conjunts de sitges (Can Modolell, Can Bartomeu, Turó del Vent, ben coneguts, i els de Cadira del Bisbe, Torre dels Encantats, Ca'l Bisbe, etc.⁸), han de ser interpretats com àrees d'emmagatzematge comunitari. Són àrees d'emmagatzematge d'una comunitat, doncs no trobem prop de les sitges cap habitat o edificació que les controli (com passarà posteriorment) sinó que es troben agrupades en àrees sense construccions (clarament comunitari a Turó del Vent, dins el circuit emmurallat). Cal entendre que a aquestes sitges va a parar-hi la producció agrícola d'una població important. Es per tant el lloc on es concentra l'excedent d'una comunitat.

El que passarà amb aquest excedent ja és més polèmic. Bona part sens dubte serà emprat per a l'intercanvi comercial (com sabem que passa per exemple a l'àrea de l'Empordà, i que té com a centre el comerç amb les colònies gregues de la zona (MARTIN 1987)). El cas del Maresme no pot ser molt diferent, si bé en aquest territori el comerç amb el món púnic degué ser més important que no pas ho era a

⁸ Veure apartat 3.4.2.

l'àrea Indiketa⁹. Cal tenir en compte, però, que no sempre el comerç s'ha de realitzar envers els pobles de l'exterior, també el comerç interior (dins la pròpia societat, o amb altres pobles veïns) devia ocupar un lloc ben important.

De tota manera l'existència d'àrees d'emmagatzematge comunitari no suposa una redistribució comunitària de l'excedent (bé directament, bé a través de l'intercanvi comercial). Més aviat els indicis que tenim a través de l'estudi d'altres àrees ibèriques i de les fonts literàries ens parlen d'una societat fortament jerarquitzada. Aquesta jerarquització (amb l'aparició de formes polítiques que evolucionen vers formes de caire "estatal"¹⁰) queda reflectida en els fenòmens d'emmurallament, que si bé sempre s'interpreten des d'un punt de vista de conflictes entre pobles diferents, no poden deixar de ser vistes com estructures que testimonien els conflictes existents en el conjunt de la societat ibèrica, de cada poble, no sols els que els enfronten a l'enemic exterior. De nou en aquest sentit el cas del Turó del Vent és emblemàtic. No s'emmuralla un assentament estable de població, un poblat, sino que el que s'emmuralla és l'excedent obtingut per una comunitat, que el defensa de les altres.

La capacitat d'aquest conjunt de sitges del Turó del Vent és impressionant, i ha de respondre a l'emmagatzematge de la producció agrícola d'una àrea territorial important. El seu emmurallament i protecció en un punt que no és un poblat, sinó que té com a objectiu principal l'acumulació d'excedent, confirma l'existència de lluites i conflictes per aquest excedent. Si bé aquestes lluites i conflictes s'interpreten sovint com lluites entre pobles, res ens indica que aquests conflictes "externs" no corresponguin en realitat també a conflictes inherents a l'estructura social del món ibèric, a desigualtats dins el propi sistema.

Finalment sabem per les fonts literàries d'època romana que el món ibèric és un món jerarquitzat (els coneguts

---

⁹ Aquesta important presència del comerç púnic ja havia estat plantejada en estudis recents (SANMARTI-SANTACANA 1987 p. 32), però les recents excavacions a l'abocador del Camí de Vista Alegre (CODEX 1992e) n'han aportat encara més dades.

També és significativa la presència d'àmfora ibèrica en aquest període a "l'Illot de l'Amirauté" (PEACOCK 1986), que segons D. Peacock semblen procedir sobretot de la costa catalana.

¹⁰ Seguim en aquest sentit les interpretacions presents en els estudis de A. Ruiz i F. Burillo, on l'existència de societats ibèriques que han desenvolupat una complexa xarxa d'establiments (alguns únicament defensius, altres de caire productiu), que mostren un fort grau de control del territori, unitari, s'interpreta com reflexe d'una societat "estatal" (RUIZ 1987, BURILLO 1991).

Reguli ibèrics¹¹), i un món amb forts conflictes interns (població sense terra, pobles sotmessos a altres¹², etc..). Si bé no tenim gaires referències concretes a la zona de la Laietània, l'existència de les importants estructures defensives, del fort control i concentració que es documenta sobre l'excedent (sitges de Turó del Vent, camps de sitges), i, finalment, l'existència d'un grup de personatges guerrers que s'enterren com a tals (aristocràcia?), permet entreveure que estem davant també d'una societat fortament jerarquitzada, on el conflicte pel control de l'excedent (obtingut ja en quantitats força importants) ha portat a un hàbitat concentrat majoritàriament fortificat (no sempre cara a un enemic exterior), i a hàbitats dipersos que depenen d'aquests centres principals¹³.

L'hàbitat dispers confirma que el món de l'ibèric ple aconseguix una millor i més profitosa ocupació del territori, amb una intervenció agrícola a gran escala i un aprofitament important dels recursos. Però a nivell de poblament, i pel que sabem fins el moment, el món de l'ibèric ple és sobretot una societat de poblament concentrat en hàbitats en alçada.

FINALS DE S. III a.C. I PRIMERA MEITAT DE S. II a.C.

Coincidint amb els conflictes sorgits arrel de la Segona Guerra Púnica, i amb l'arribada efectiva del món romà a casa nostra, es produeixen canvis importants en el poblament del territori. Aquests canvis no són exclusius del nostre territori, sino generalitzables a moltes altres zones¹⁴.

Els trasbalsos de finals de s. III a.C. i inicis de s. II a.C. són importants, si bé no tan decisius com es creia (i

¹¹ Alguns dels quals també els trobem a la zona Catalana, com els dels Ilergetes o dels Bergistans (veure apartat 1.1.2.1).

¹² Es el cas dels *servi* dels *Hastenses* esmentats en el decret d'Emili Paulus, el 189 a.C., prop de la *Turrís Lascutana* (GARCIA MORENO 1986, MARCO SIMON 1986, amb una àmplia bibliografia anterior).

¹³ Potser aquest fet explicaria, en el cas de la Vall de Cabrera, l'existència d'uns hàbitats dipersos sense sitges i, a prop, uns camps de sitges sense hàbitats. L'excedent s'emmagatzemaria en àrees específiques per a aquest fi (emmagatzematge de llarga durada), on seria més ben controlat per aquells que el redistribuiran o comercialitzaran.

¹⁴ Son canvis generalitzables en primer lloc a tota la Laietània (PREVOSTI-SANMARTI SANTACANA, en premsa), però també al Nord-Est català (PLANA-BARTRI 1989), o al Sud de Catalunya (PALLARES ET ALII 1987).

de fet la pervivència de la major part d'assentaments al llarg de la 1a meitat de s. II a.C. ne's una bona prova).

Aquest període cronològic queda reflexat al Maresme en la construcció dels emmurallaments dels *Oppida* de Cadira del Bisbe (7.2) i Turó Gros de Cèllecs (11.1) (amb una reducció en aquest cas de l'àrea habitada). En aquest moment tots els assentaments importants de la comarca estan emmurallats.

També en aquest moment comencen a amortitzar-se conjunts de sitges (per exemple Can Bartomeu (12.6)), indicatiu de que la inestabilitat ha trencat la cadena de producció/emmagatzematge/consum-comercialització dels excedents agrícoles.

També aquesta inestabilitat es reflecteix en les produccions dels forns. Si bé els forns ibèrics continuaran produint posteriorment, en aquest moment deixen d'utilitzar-se tots els abocadors que s'estaven emprant al llarg del s. III a.C.. El final similar dels abocadors ha de ser interpretat com fruit d'un factor general que fa aturar, o almenys alentir, la producció ceràmica. Aquesta aturada coincideix cronològicament amb les primeres amortitzacions de sitges i amb els emmurallaments, i ha de ser interpretada com el reflexe d'un trencament important en les formes d'explotació del territori per part de la societat ibèrica laietana (que es rependrà poc després, però que ara mostren símptomes de canvis)¹⁵.

La intervenció romana inicial.

La intervenció romana a la Península arrel de la 2a Guerra Púnica es produeix en un territori on ja Roma havia tingut contactes (exemplificats per la mateixa relació amb Sagunt, o la presència de productes comercials de la seva àrea d'influència -àmfora Greco-Itàlica, peces del Taller de les Petites Estampetes).

No sembla, però, que hagués existit un comerç molt important amb el món Itàlic (la quantitat de ví Itàlic que arriba en aquest moment no és molt elevada¹⁶, i d'altra

¹⁵ Aquesta aturada en la producció de l'àmfora ibèrica es veu també reflectida, si bé indirectament, en el descens sobtat de l'arribada d'aquest producte al port de *Lattara*, a la Gal·lia, caiguda que no es recuperarà fins la segona meitat de s.II a.C. (PY 1990b p. 344-345). No coneixem la procedència concreta d'aquestes àmfores, però creiem que és una dada significativa.

¹⁶ L'escassetat d'àmfora Greco-Itàlica de s. III a.C. a Catalunya ha estat posada de manifest recentment (NOLLA-NIETO 1990). De fet, es tracta sobretot de la constatació del gran canvi amb els contextes arqueològics que poden datar-se a partir de l'any 200 a.C. el que permet veure el volum comercial anterior, molt més reduït (per exemple a la zona del Garraf i Penedès (SANMARTI-SANTACANA 1987 p. 32)). Aquest canvi en el volum de comerç Itàlic ha estat també recentment posat de manifest a Lattes (França), on

banda no és clar tampoc qui va efectuar el comerç d'aquest producte). En tot cas, el contacte amb la zona Emporitana i de Roses devia ser important, i, a través d'ella, els contactes amb el món romà devien ser més freqüents.

La Laietania ha estat considerada com una àrea pro-romana, que no presentà problemes a Roma en el moment inicial de la conquesta. Aquesta interpretació sorgeix arrel de la lectura de les fonts literàries antigues, on no s'esmenten els Laietans en cap conflicte inicial amb Roma. Cal tenir en compte, però, com ja hem vist a l'apartat 1.1.3.1, que la diferència Laietans-Lacetans no és del tot clara en les fonts antigues, i que per tant l'absència de pobles Laietans en aquests episodis no és totalment indicativa d'aquesta aliança amb Roma (els Lacetans lluiten en diverses accions contra els romans (Livi *Ab Urb.* XXI, 61), i de fet Livi (*Ab Urb.* XXI, 60) ens indica clarament que sotmet la Lacetania, a la costa) També sabem per Polibi que Roma ha de sotmetre alguns pobles costaners (*Hist.* III, 76, 1).

De tota manera, és cert que les fonts literàries permeten entreveure que en general tota la zona costera es mostrà més aviat favorable al poder romà (i així s'explica per exemple la referència recollida a Livi (*Ab Urb.* XXVIII, 42) a la fàcil marxa de Corneli Escipió des d'Empúries fins a Tarragona l'any 209 a.C.). Aquesta actitud general favorable a Roma va propiciar el tracte d'aliats o "amics" (Polibi *Hist.* III, 76,3).

Tampoc l'arqueologia mostra signes d'importants destruccions, sinó els signes que corresponen a un període de profunda inestabilitat.

No sembla per tant que l'àrea Laietana del Maresme jugués un paper molt important en els episodis de la conquesta romana d'Hispania, almenys com a oponent del poder romà, sinó que més aviat sembla haver jugat un paper de suport a Roma (Livi *Ab Urb.* XXI, 60, ens presenta una costa ja des de moments inicials aliada o partidària de Roma) enmig d'un conflicte del qual desconeixem en gran mesura les implicacions a nivell de pobles indígenes¹⁷.

Sabem també que Roma aviat lluità amb exèrcits d'aliats (*societas armorum*, Livi *Ab Urb.* XXI, 60) reclutats a Hispània (alguns dels quals, per exemple, traicionaren els Escipions), però no tenim dades que això impliqués els Laietans.

---

l'arribada d'importacions romanes a partir de finals de s. III a.C., en contrast amb el volum anterior, porta a parlar d'una "actitud comercial agresiva" (PY 1990 p. 346).

¹⁷ Recordem per exemple com arrel de la revolta del 197 a.C., Livi (*Ab Urb.* XXXIII, 26) ens diu que aquella fou la primera vegada que els indígenes van prendre les armes contra els romans sense tenir cap general púnic dirigint-los. Aquest fet indicaria una total dependència del món ibèric respecte el púnic, potser excessiva per les dades que coneixem.

La revolta d'Indibil, només haver marxat Escipió (Apià *Iber.* 38), fa pensar en que ja Roma establí inicialment mecanismes tributaris en aquest territori. La repressió de la revolta comporta un pagament a Roma.

Menció a part, però, mereixen els aconteixements lligats als episodis de l'any 197-195 a.C.

Com ja hem vist a l'apartat 1.1.2.2, aquí les fonts són més clares i ens indiquen com el món indígena es revoltà d'una manera generalitzada contra el món Romà. La revolta sembla relacionada amb l'establiment de les estructures fiscals lligades a la nova província de *Citerior* (província que l'any 197 a.C. és delimitada per primer cop (Livi *Ab Urb.* XXXII, 28), si bé aquests límits oscil·laran al llarg del temps). Aquestes estructures comportaren ben segur per al món indígena haver de fer front a una nova fiscalitat.

Després de diversos conflictes Roma envia un cònsul i un exèrcit consular per sotmetre la revolta (indici clar que ja Hispania era una peça important per a l'Imperialisme Romà). Les actuacions de Cató a la zona Catalana foren importants, si bé no s'ha de generalitzar la famosa referència a l'enderrocament de muralles¹⁶, un acte de repressió del món indígena que no cal generalitzar a tot el territori català, ni treure del contexte literari (i propagandístic) en el que es troba.

Aquesta puntualització, però, no ha de treure importància a l'actuació Catoniana a Hispania. La seva arribada amb un exèrcit consular, l'enfrontament als pobles indígenes prop d'Empúries, i les revoltes que ha d'anar sotmetent, indiquen que el fenomen d'enfrontament a Roma era prou important. Recordem també com segons les fonts Cató després de la batalla d'Empúries baixa per la costa i la sotmet fins a Tarraco. Posteriorment hi ha una revolta dels Lacetans (Livi *Ab Urb.* XXXIV, 20), i Cató ha de sotmetre la seva ciutadella (*oppidum longum in latitudinem haud quaquam tantundem patens habebant*).

Tot i que com ja hem indicat, el territori del Maresme no sembla reflexar aquests aconteixements de forma traumàtica, amb nivells de destruccions, si que hi ha alguns indicis força significatius:

- Hi ha assentaments ocupats al s. III a.C. que al s. II a.C. (1a meitat) semblen haver-se abandonat. Alguns ho seran definitivament, altres sols temporalment.
- En el cas del Turó del Vent (19.5), sabem que són amortitzades a finals de s. III a.C. inicis s. II a.C. la muralla i les sitges d'època ibèrica plena. Amb

---

¹⁶ Sembla que ni tan sols a la zona de l'Ebre, on les fonts literàries situen a Cató en aquest moment (veure apartat 1.1.2.2), s'han constatat arqueològicament aquests enderrocaments (PALLARES ET ALII 1987 p. 24). Ja J. Martínez Gazquez havia qüestionat la importància d'aquests enderrocaments (MARTINEZ GAZQUEZ 1974).

posterioritat a l'amortització (sembla que immediata), es construeix una nova muralla i s'obren noves sitges, però aquestes noves estructures ocuparan una àrea molt inferior, reduint-se força el perímetre emmurallat.

Aquesta amortització, i posterior construcció nova, indica l'existència d'un fet traumàtic, amb una cronologia que coincideix amb aquests aconteixements¹⁹.

A partir del 195 a.C. aquest territori del Maresme queda ja plenament integrat dins les estructures provincials romanes.

Sembla clar, però, que almenys durant la 1ª meitat de s. II a.C. no hi ha transformacions radicals en el territori. Això, però, no vol dir que no hi hagi canvis:

- Hi ha assentaments en alçada que no continuen (Coll de Lorita, Muntanya de Montalt, Ca l'Estrany, etc.), i també alguns situats en el pla-vessant que són abandonats (jaciment Ibèric del Morrell).

- Hi ha diversos assentaments que al llarg de la 1ª meitat de s. II a.C. mostren una molt baixa, o nul·la, presència de materials importats. No tenim indicis clars de que hi hagi un despoblament, però tampoc que hi hagi una activitat important, el que fa pensar que són jaciments que en aquest moment estan en una etapa de baixa vitalitat (per exemple El Roser-Mujal, Turó de Montgat, etc..).

- Els forns ibèrics mostren poca activitat en aquest moment (Can Vilà, Camí de Vista Alegre-St. Simó, Can Jordi).

- Hi ha una evolució diferent dels *oppida*. Mentre Turó del Vent, per exemple, veu reduït el seu perímetre, o Torre dels Encantats practicament no presenta materials d'aquest període, Cadira del Bisbe sembla tenir un nivell important d'aquest moment. El cas més significatiu, però, seria Turó Gros de Cèlles, on s'han excavat habitacions en el sector del vessant, fora muralla, que semblen testimoniar un nivell

---

¹⁹ Es més factible relacionar aquest fet traumàtic amb les possibles actuacions lligades a la repressió de les revoltes indígenes (repressió que tenim documentada a les fonts antigues, i que fou general), que no pas relacionar-la amb els aconteixements de la Segona Guerra Púnica, on les fonts no ens parlen amb seguretat d'actuacions violentes en aquest territori.

Cal dir també que no és necessari buscar sempre un explicació lligada a les fonts antigues per explicar un fenomen arqueològic. Seria també possible una hipòtesi que relacionés l'amortització del sistema defensiu de l'ibèric ple com una conseqüència de l'amortització de les sitges (com se n'amortitzen altres en aquest moment). De tota manera som més partidaris de l'hipòtesi lligada a una actuació del món romà, sobretot pel fet que l'amortització de les estructures de l'ibèric ple és completa, sense reaprofitaments.

important d'aquest moment, fins i tot amb un possible creixement.

Sembla que no hi ha una resposta totalment unitària (de continuïtat) per part del món indígena, sinó que hi ha jaciments clarament en crisi o pèrdua d'importància, i altres que es mantenen o fins i tot creixen.

Per tant hi ha canvis, però no trencament. Hi ha transformacions, però segueix subsistint un model bàsicament indígena, estructurat entorn els poblats. El fet potser més destacable és l'abandonament dels assentaments situats a més alçada (Muntanya de Montalt, Coll de Lorita), que podien haver tingut alguna funcionalitat defensiva en època ibèrica plena (no només envers l'exterior).

Els canvis, però, no són puntuals, sorgits estrictament arrel dels conflictes del 218-195 a.C., sinó que la seva pervivència al llarg de la 1ª meitat de s. II a.C. (amb jaciments que es potencien, o altres que es redueixen), testimonien que foren canvis induïts o almenys recolzats pel món romà (i així ha d'explicar-se la continuïtat, i en alguns casos potenciació, dels *oppida* indígenes al llarg de la 1ª meitat de s. II a.C.). Aquesta continuïtat dels *oppida* emmurallats només pot entendre's per una voluntat romana de no transformar, de no intervenir totalment. Es tracta d'una intervenció limitada.

Existeixen altres paral·lels d'aquesta política romana de recolzament i potenciació del món indígena a la 1ª meitat de s. II a.C.

* Coneixem per exemple el cas de la *Turrís Lascutana*, on l'any 190-189 a.C. Emili Paul·lus permet els *Hastiensium* servei, és a dir un grup depent dels habitants d'Hasta, que retinguin com a *liberi* aquella terra, terra que podran posseir per tant de temps com el Senat i el poble de Roma vulguin (GARCIA MORENO 1986, MARCO SIMON 1986). Aquest decret ha estat interpretat com la possible creació per part d'*Aemilius Paullus* d'un assentament separat per a aquests antics serfs, si bé ja la seva nova situació depén directament del poble de Roma (RICHARDSON 1987 p. 118). És un clar exemple doncs d'intervenció romana en el món indígena, de transformacions, però sense trencar completament el sistema anterior.

* Deu anys després d'aquests fets, Tiberi Semproni Grac és pro-consul a Citerior (180-179 a.C.). La seva actuació és força significativa:

- Funda la ciutat del *Gracchurrís*, prop del riu Ebre, una ciutat probablement fundada per a ser ocupada per indígenes (BRUNT 1971 p.215, KNAPP 1977 p. 19).

- També Semproni Grac va reestablir els habitants de la ciutat de *Iliturgis*, i va reorganitzar *Complega*, totes elles ciutats indígenes (KNAPP 1977 p. 19). En el cas de *Complega*, a més, queda ben clarament especificat a les fonts com la reorganització de la ciutat comporta repartiments de terres